

תקצירי המאמרים

'מה קרה בחדר האוכל?' פילוג עין חרוד בעיתונות התקופה יונתן גורדיק

מאמר זה עוסק בפילוג משק עין חרוד, שהתרחש בשנים 1951-1955 כחלק מהפילוג בקיבוץ המאוחד, כפי שהשתקף בעיתונים דבר ועל המשמר. פרשת פילוג עין חרוד היתה מקרה קיצון של הפילוג בקיבוץ המאוחד: נכחו בה הרכיבים שבנו את פילוג התנועה כולה - בין השאר פוליטיזציה קיצונית של הקיבוץ ואנשיו והפיכת המשק והתנועה לזירת קרב בין מפא"י למפ"ם - לצד מאפיינים מקומיים הקשורים לביוגרפיה המקומית, שהעמיקו את הקרע בין הפלגים השונים בקיבוץ והפכו את פילוגו למסכת ארוכה וכאובה. מאמר זה מבקש לספר את סיפור עין חרוד במחצית הראשונה של שנות החמישים כפי שהשתקף בשני העיתונים המרכזיים של תנועת העבודה אז: דבר, המזוהה עם ההסתדרות ועם מפא"י העומדת בראשה, ועל המשמר, עיתונה של מפ"ם. בחירה זו מאפשרת, בין השאר, לקרוא כבני הזמן את הפרשה ולהתרשם כיצד ביקשו הנפשות הפועלות בה לציירה. כמו כן, הקריאה מניבה תובנות חשובות הנוגעות לעיתונות עצמם.

'סולם' ו'העולם הזה' שתי חלופות פוליטיות, לאומיות ותרבותיות בעשור הראשון למדינה עודד פלד

העשור הראשון למדינת ישראל מוצג לרוב כתקופה שמפא"י - כמפלגת שלטון דומיננטית, ודוד בן-גוריון כראש ממשלה סמכותי - הצליחו להנחיל בה תפיסת עולם ומדיניות ציונית וממלכתית מעצבת וריכוזית, תוך כדי הסכמה ותמיכה מצד מרבית החוגים והקבוצות בפוליטיקה ובציבוריות הישראלית. אולם למעשה

במרחב הציבורי קמו ופעלו באותן שנים כמה קבוצות וחוגים עצמאיים וולונטריים, ואלה ביקשו להשפיע על תהליכי יסוד ולשנותם. אמנם חוגים אלה נמצאו בשוליים וחזנם לא מומש, אך חותמם ניכר באירועים ובתהליכים לא מעטים באותן שנים במישור הפוליטי, הציבורי והאזרחי.

המאמר עוסק בשתיים מאותן קבוצות: חוג 'סולם' בראשותו של ד"ר ישראל אלדד-שייב, והשבועון החדשותי-פובליציסטי; 'העולם הזה' בהובלת אורי אבנרי. עשייתן התמקדה בעיקר במישור העיתונאי-פובליציסטי, אולם היא נועדה לחולל שינוי מהותי בדרכה, זהותה וייעודה המדיני-פוליטי, האזרחי והתרבותי של המדינה הצעירה, נוכח תחושות התסכול והאכזבה העמוקות שהפגינו כלפיה.

בחינת השקפותיהן ותפיסת עולמן של שתי הקבוצות כפי שמוצגת במאמר חושפת קווי השקפה ודמיון רבים בראייתן הגאואסטרטגית ובגישתן האזרחית, החברתית והתרבותית, על אף מקומן בקצוות מנוגדים במפה האידיאולוגית-פוליטית הישראלית באותן שנים. הדבר ניכר בשני הרעיונות האידיאולוגיים-פוליטיים שהבליטו את גישתן הייחודית והקוראת תיגר: חזון 'מלכות ישראל', שעמד במוקד הווייתו הרעיונית והמעשית של חוג 'סולם', ותכנית 'המרחב השמי', שקיבלה במה ותמיכה ב'העולם הזה' (תופעה זו מצויה גם בעמדות שהציגו בנוגע למודל האזרחי הראוי למדינה, ובנוגע לזהותה הלאומית-תרבותית).

בה בעת, לא נעלמו ניגודים של ממש בין הקבוצות עקב השוני הבסיסי בתפיסת עולמן. הבולט והמהותי ביניהם היה עמדתן בשאלת הציות לחוקי המדינה ושימוש באלימות ובטרור להשגת מטרותיהן - 'העולם הזה' התמקד במאבק ציבורי מתוקשר שיניב תוצאות ארוכות טווח ושלל לחלוטין פעילות אלימה, ואילו רבים מאנשי 'סולם', ובהם מנהיגה ישראל אלדד, הציגו קו לא לגליסטי ברוח לח"י, שלפיו קיימים מצבים ונסיבות ששימוש באלימות פוליטית מתחייב.

הפנקס פתוח

השר דוד צבי פנקס, פעילותו, דרכו הפוליטית
ופרשת ההתנקשות בחייו

אילה שקלאר

מאמר זה חוקר את דמותו של השר דוד צבי פנקס, מנהיג מפלגת המזרחי ושר התחבורה בשנים 1951-1952, ששימש במהלך חייו בתפקידים ציבוריים רבים והיה ממניחי היסודות למדינת ישראל עם הקמתה. בקיץ תשי"ב היה פנקס קרבן לניסיון ההתנקשות הפוליטית הראשונה בתולדות מדינת ישראל (להוציא

את פרשת רצח ברנדוט במהלך מלחמת העצמאות שקדמה לה). פנקס ניצל מן ההתנקשות אך נפטר חודשיים לאחר מכן במפתיע מהתקף לב.

השאלות המרכזיות שבבסיס המאמר הן: במה התאפיינה דרכו הפוליטית של פנקס? האם אפשר למצוא קשר בין דרכו הפוליטית הייחודית ובין העובדה שהיה קרבן היהודי הראשון להתנקשות פוליטית במדינת ישראל? האם לדרך הפוליטית שייצג יש קשר לאופן שבו התייחסה המערכת הציבורית הישראלית לפרשת ההתנקשות בחייו? האם יכולה פרשה זו להוסיף להבנת הוויכוח בשאלת אופייה היהודי של המדינה בשנותיה הראשונות?

המקורות שעליהם מסתמך המאמר הם ארכיונו האישי העשיר של השר, שהועבר בשלמותו לארכיון המדינה לפני שנים ספורות, עיתונות התקופה וספרותה, תיקי בית המשפט המחוזי והעליון, פרוטוקול ישיבות הכנסת והממשלה וכן ראיונות אישיים שערכתי עם אישים שהיו מקורבים לפרשה. פרקי הניתוח ההיסטורי נסמכים על מחקרים העוסקים ביחסי דת ומדינה, ובפוליטיקה בעשור הראשון של ישראל.

ראשית יתוארו פועלו הנרחב של פנקס בתחומי החינוך, הביטחון והכלכלה מימי הוועד הלאומי ועד לממשלה השלישית, הובלתו את שני המשברים הראשונים של הממשלה, ויחסיו המורכבים עם מנהיגי המדינה אז, בראשם דוד בן-גוריון. בהמשך יתואר ניסיון ההתנקשות של שני צעירים יוצאי לח"י, עמוס קינן - אז סאטיריקן צעיר - ושאלת־יאל בן-יאיר, בחייו של פנקס. לאחר מכן תובא סקירה על טיפולן של הממשלה, המשטרה והמערכת המשפטית בפרשה. ולסיום תועלה הטענה כי דרכו הפוליטית הייחודית של השר פנקס, שהביע התנגדות עקבית לגישת 'הפוליטיקה של ההסדרה' וביקש לעצב פרהסיה ציבורית דתית רב־תחומית במדינת ישראל, הובילה להיותו קרבן התנקשות. ההתנקשות חשפה את הקושי בהסדרת יחסי דתיים-חילוניים עוד מתקופת היישוב: כל מחנה ביקש לקבוע את אופייה היהודי של המדינה באופן שונה לחלוטין, ולא תמיד 'הפוליטיקה של ההסדרה' הצליחה לכסות על הפערים העמוקים. אף שפנקס פעל נמרצות למען מיסודה של המדינה, ההתנקשות בחייו והטיפול בה נעשו באופן שדמה יותר למאבקים הפוליטיים בתקופת היישוב.

'נגני־נגני גיטרה'

להקת כוורת וזהות ישראלית, 1967-1976

נועה קנארק־גלבווע

הקו המנחה במאמר הוא בחינת השינויים שחלו בחברה הישראלית בשנים 1967-1976, דרך סיפורה של להקת כוורת. הלהקה השפיעה רבות על עיצובה של מוזיקת הרוק ועל מוזיקת הפופ הישראליות, הן כהרכב והן של כל פרט בה - כמוזיקאים עצמאיים - לאחר פירוקה, והיא נחשבת עד היום אחת הלהקות המצליחות ביותר בישראל. במאמר זה המחברת מבקשת לבחון בכלים מתודולוגיים מה היו הגורמים להצלחתה חסרת התקדים של להקת כוורת, מה ייחד את הלהקה ואפיין אותה הן מבחינה מוזיקלית ויצירתית והן מבחינה חברתית, ומה זה אומר עלינו, על החברה הישראלית של אותה תקופה והלאה? במאמר זה יש שילוב בין מחקר היסטורי־חברתי ובין מתודולוגיה מוזיקולוגית כשתי דיסציפלינות משלימות שמאפשרות להבין הקשר היסטורי וחברתי בו בזמן. המוזיקה והטקסטים עצמם משמשים במחקר מקור היסטורי ראשוני, והם משולבים עם קטעי עיתונות ועם ראיונות. מלבד זה, נבחן הקשר בין המבנה המוזיקלי של להיטי כוורת ובין שירי ארץ ישראל שהיו המרכז ההגמוני במוזיקה הפופולרית מאותה תקופה, ומתוך התעמקות וניתוח של מצעדי הפזמונים השנתיים מהשנים המדוברות נערכה השוואה בין השירים של כוורת ובין פזמונים שנהיו להיטים באותה תקופה.

כאמור, מחברת המאמר מתמקדת בחדשנות של כוורת ובשילוב המוצלח שהציגה, בין צליל חשמלי גלובלי עדכני ועושר מלודי והרמוני ובין מוטיבים או אלמנטים מסורתיים־פולקלוריסטיים מתרבות הזמר העברי ומהוויי החברה שהושתת על תרבות הצבר התרבות החברתית הדומיננטית עד סוף שנות השישים של המאה ה־20.

הן במובן המוזיקלי והן במובן הטקסטואלי, כוורת סימנה נטייה ברורה לסגנונות ולתכנים בזיקה לתרבות מערבית אינטליגנטית, צעירה ומעודכנת. במובן זה שימשה כוורת תחנת מעבר ייחודית ותרבותית בין תרבות ישראלית שהושתתה על אתוסים ציוניים וביטחוניים ובין חברה מודעת וביקורתית יותר.

בן-גוריון, מלחמת קוריאה והשינוי במדיניות החוץ של ישראל

גנגז'נג אלמוג שה

במאמר נבחן השינוי הדרמטי במדיניות החוץ של ישראל בימי מלחמת קוריאה, ואת תפקידו של ראש ממשלת ישראל אז דוד בן-גוריון בתהליך. 'מדיניות אי-ההזדהות' אשר נקטה ממשלת ישראל מאז הקמת המדינה עמדה במבחן קשה עם פרוץ המלחמה בחצי האי קוריאה. האו"ם אישר כמה החלטות בנושא ואף התערב צבאית במלחמה. שלא כדעה המקובלת, שלפיה זנחה ישראל את עמדתה הניטרלית מיד עם פרוץ המלחמה, במאמר זה נטען שמדובר בתהליך ארוך הרבה יותר ושהשינוי דה-פקטו במדיניות החוץ של ישראל התרחש רק באמצע 1951. בתחילת המלחמה התפשר בן-גוריון עם מחנה היונים (התומכים בגישה המדינית) וגבר על דעות המתנגדים כדי לתמוך בהחלטות האו"ם, אך שאיפתו הביטחונית-אקטיביסטית לחבור לחלוטין למערב רוסנה על ידי מחנה היונים בהנהגת משה שרת. אף על פי כן, ככל שהתארכה המלחמה בקוריאה וככל שנעשתה עמדתה של ארצות הברית נחרצת יותר, כן הקשתה מדיניות אי-ההזדהות יותר ויותר להבטיח לישראל את הסיוע מארצות הברית, שהיא כה נזקקה לו. בשלב זה רבו המצדדים בעמדתו של בן-גוריון, שקרא לזנוח את העמדה הניטרלית. לבסוף יצאה עמדה זו וידה על העליונה בעימות על דמותה העתידית של מדיניות החוץ של ישראל. הצבעתה של ישראל במליאת האו"ם בעד האמברגו על סין ציינה נקודת מפנה היסטורית ממדיניות החוץ שהותוותה בימיה הראשונים של המדינה.

השינוי ההדרגתי ביחסי ארצות הברית-ישראל בשנים האחרונות לנשיאותו של אייזנהאואר

אמבר טיילור

משקיפים רבים שבחנו את מדיניותה של ארצות הברית במזרח התיכון ראו בשנת 1962, השנה שארצות הברית החלה למכור טילי הוק לישראל ושקנדי הכריז בעקבות אותה עסקת רכש על 'יחסים מיוחדים' עם מדינת ישראל, את נקודת המפנה ביחסי ארצות הברית-ישראל, המציינת את תחילתה של ידידות שנמשכת עד ימינו. הסוגיה מעוררת עניין בקרב חוקרים רבים שמנסים לאתר ולתאר את השורשים של אותם

יחסים. מגוון של מקורות ראשוניים ומשניים משמש במאמר כדי לחזק את הטענה ששורשיה של אותה ידידות מצויים עוד בממשל אייזנהאואר בשנות החמישים של המאה ה-20. על אף נחישותו של אייזנהאואר לכונן יחסים הדוקים יותר עם מדינות ערב בתקווה לרסן את השפעתה של ברית המועצות במזרח התיכון, ועל אף כהונה ראשונה רצופה מהמורות שניסיונותיה של ישראל להדק את הקשרים עם ארצות הברית הניבו בה בעיקר מפח נפש, הכירה ושינגטון לבסוף בחשיבותה האסטרטגית של ישראל. הכרה זו הביאה להתפתחותם של יחסים קרובים יותר בין ארצות הברית לישראל. במאמר מודגשת חשיבות עמידתו העיקשת של אייזנהאואר על יחסים אסטרטגיים ולא על קשרי תרבות ונבחנים בו האירועים והמניעים אשר סללו את הדרך 'ליחסים המיוחדים' עוד לפני שאלו הוכרו רשמית ככאלו.

קרן החינוך לישראל כזרז בפיתוח החינוך העליסודי בפריפריה של ישראל בשנות השישים והשבעים

אסתר סויסה

במאמר נידון פרק חשוב בתולדות החינוך העליסודי בפריפריה בישראל בשנות השישים והשבעים, שאינו מוכר מספיק לציבור, באמצעות התחקות אחרי ההקמה של קרן החינוך לישראל (Israel Education Fund) ב-1964 ופעילותה עד סוף שנות השבעים. הקרן הוקמה מתוך שיתוף פעולה בין המגבית היהודית המאוחדת, ממשלת ישראל והסוכנות היהודית בעקבות רצונו של בן-גוריון לספק מענה חינוך עליסודי בפריפריה של מדינת ישראל. עד הקמתה של הקרן רק כ-12 אחוזים מאזרחי המדינה למדו בחינוך העליסודי. בעיירות הפיתוח עצמן פעלו אך ורק בתי ספר מקצועיים ומרכזי נוער, ואילו חינוך עליסודי עיוני לא היה זמין כלל. הסיבות לכך היו האידאולוגיה החינוכית של שרי החינוך, בראשם זלמן ארן, ולהבדיל ממרכז הארץ, בפריפריה לא היתה מסורת של בתי ספר פרטיים.

שיפור של ממש במצב החינוך בפריפריה חל באמצע שנות השישים כשמשרד החינוך יישם את מודל התיכון המקיף, הכולל גם חינוך עליסודי עיוני בעיירות הפיתוח, בין השאר, בזכות מימון של 94 בתי ספר מקיפים, 11 ספריות ציבוריות, 31 מועדוני נוער ומתנ"סים ו-93 גנים, בשנים 1964-1971 בסכום כולל של כשישים מיליון דולרים. תרומתה של הקרן לחינוך בפריפריה בכלל וליישום מודל התיכון המקיף בפרט היתה מכרעת לשיפור מצב זה.